

За класификацията на глаголните предикати с комплементиран
инфинитив въз основа на синтактичките
им характеристики и поведение
(върху материал от немски и от други сродни езици)

Емилия Денчева

Подчиненные инфинитивные предложения (или конструкции) в большинстве случаев представляют собой в семантическом и функциональном отношении эквивалентную структурную парафразу финитных подчиненных предложений. Например, в немецком языке, как структурные варианты соотносятся финитные комплементы, вводимые с помощью союзов *dass* „че“, *ohne dass* „без да“, *anstatt dass* „вместо да“, *damit* „за да“ и нефинитные комплементы с *zu* „да“ + инфинитив, *ohne ... zu* „без да“ + инфинитив, *anstatt ... zu* „вместо да“ + инфинитив, *um ... zu* „за да“ + инфинитив. Объектом внимания в дальнейшем изложении будут инфинитивные предложения, которые являются частью аргументной структуры глагола-предиката в главном предложении или которые представляют аргумент, предусмотренный его валентным планом. Из этого следует, что вне круга рассмотрения останутся конструкции, имеющие синтаксический статус независимых членов предложения. В немецком языке, например, такими конструкциями являются *ohne ... zu*, *anstatt ... zu* and *um ... zu* + инфинитив.

Most infinitival subordinate clauses (constructions) are functionally and semantically equivalent to finite subordinate clauses. Thus in German finite complements introduced by the conjunctions *dass* 'that', *ohne dass* 'without', *anstatt dass* 'instead of', *damit* 'in order to' are structural variants of non-finite complements with *zu* 'to' + infinitive, *ohne ... zu* 'without to' + infinitive, *anstatt ... zu* 'instead of' + infinitive, *um ... zu* 'in order to' + infinitive. The article deals with infinitival clauses which are part of the argument structure of the verbal predicate of the main clause or represent an argument predicted by its valency frame. Beyond the scope of this study remain constructions with the status of independent parts of the sentence. In German such constructions are *ohne ... zu*, *anstatt ... zu* and *um ... zu* + infinitive.

В съвременните практически граматика на немския език с морфосинтактическа насоченост обикновено в частта *Сложно изречение* присъства глава, посветена на инфинитивни изречения, в която се дават указания за употребата на тези изречения в съпоставка с финитните *dass*-изречения. За изреченията с нефинитна глаголна форма се твърди, че те по принцип нямат собствен подлог, а че той се подразбира от част на главното изречение¹. Оттук се стига до формулирането на рестрикции за комплементиране на инфинитивни синтагми, които очевидно стоят в тясна връзка с реакционните претенции на глаголните предикати, управляващи подчинената структура. В граматиката на Драйер/Шмит (2000: 84 сл.) са оформени няколко групи глаголи, чиито синтактически свойства позволяват приобщаването на инфинитивни конструкции.

В първата група са класифицирани транзитивни глаголи, чието допълнение пропозиция може да бъде реализирано не само във формата на *dass*-изречение, но и в този на инфинитивно изречение. Правилото за употребата на двете синтактични структури гласи, че ако подлогът на двете изречения съвпада, се използва най-често инфинитивно изречение, срв. напр. (1) и (1'):

(1) *Ich erwarte, dass ich die Zusage erhalte.*

¹ Виж. напр. Драйер/Шмит 2000: 83, Гьотце/Хес-Лютих 1999: 412.

(1') *Ich erwarte, die Zusage zu erhalten.*

‘Надявам се да получа положителен отговор.’

Втората група обхваща глаголи, изискващи предложно допълнение. Инфинитивната конструкция отново е възможна при еднакви подлози в главното и подчиненото изречение, срв. (2) и (2'):

(2) *Der Kollege hat nicht daran gedacht, dass er zur Besprechung kommt.*

(2') *Der Kollege hat nicht daran gedacht, zur Besprechung zu kommen.*

‘Колегата не възнамеряваше да отиде на обсъждането.’

В третата група са обхванати такива глаголи, чието пряко или непряко допълнение съвпада с отсъстващия подлог на подчинената инфинитивна структура, срв. (3) и (3'), както и (4) и (4'):

(3) *Er bat die Sekretärin, dass sie ihn rechtzeitig anruft.*

(3') *Er bat die Sekretärin, ihn rechtzeitig anzurufen.*

‘Той помоли секретарката да му се обади своевременно.’

(4) *Der General befahl den Soldaten, dass sie sich zurückziehen.*

(4') *Der General befahl den Soldaten, sich zurückzuziehen.*

‘Генералът заповяда на войниците да преминат в отстъпление.’

Четвъртата група формират безлични предикати от типа на а) *es freut mich* ‘радва ме, приятно ми е’, *es ärgert mich* ‘ядосва ме’, *es ekelt mich* ‘противно ми е’, *es gefällt mir* ‘харесва ми’, *es gelingt mir* ‘удава ми се’ etc., както и такива като б) *es ist möglich* ‘възможно е’, *es ist nötig/notwendig* ‘необходимо е, нужно е, трябва’, *es ist erlaubt* ‘позволено е’, *es ist angenehm* ‘приятно е’ etc., срв. (5) и (5'), както и (6) и (6'):

(5) *Es freut mich, dass ich mit dir zusammenarbeite.*

(5') *Es freut mich, mit dir zusammenzuarbeiten.*

‘Приятно ми е да работя с теб.’

(6) *Es ist notwendig, dass man Ländern der Dritten Welt hilft.*

(6') *Es ist notwendig, Ländern der Dritten Welt zu helfen.*

‘Необходимо е/трябва да се оказва помощ на страните от Третия свят.’

За безличните предикати от първата подгрупа е указано, че употребата на инфинитивни изречения е възможна, ако допълнението в главното изречение и подлогът на подчиненото са идентични. За втората подгрупа изискването е подлогът на подчинената структура да бъде неопределена лична величина – *man*.

В генеративно-трансформационния граматичен модел на описание и анализ глаголите от групите 1-4 се разглеждат като контролни (нем. *Kontrollverben*)². При обединяването на две пропозиции и превръщането на анексираната финитна структура в инфинитивна действа правило, което елиминира кореферентни фрази в надредното и в подчиненото инфинитивно изречение. В приобщената структура се осъществява “изтриване” на референциално идентични номинални фрази (*Equi-NP-Deletion*). Под ударите на тази процедура попада подлогът на инфинитива и той бива фонетично заличен. Лексикално неприсъстващият подлог на инфинитива може да се изрази като PRO-елемент, който се нуждае от коиндексация с номинален елемент от изречението матрица (антецедент), за да се разреши проблемът с неговата референтност. По този начин между главното изречение и инфинитивния комплемент възниква контролно отношение. Кандидати за поемане функцията на контролната инстанция в

² В следващата си част изложението се опира на Щехов/Щернефелд 1988: 306 сл.

управляващото изречение са номиналните фрази в синтактичката позиция на подлога или на допълнението, срв. коиндексацията на изреченията (1'), (3') и (5'), тук приведени под номера (7), (8) и (9):

(7) Ich_i erwarte, [PRO_i die Zusage zu erhalten].

(8) Er_i bat die Sekretärin_j, [PRO_j ihn rechtzeitig anzurufen].

(9) Es freut mich_i, [PRO_i mit dir zusammenzuarbeiten].

В случаи като (7) става въпрос за т.нар. “субектен” контрол (нем. *Subjektkontrolle*), а в такива като (8) и (9) за “обектен” контрол (нем. *Objektkontrolle*).

В примери като приведения под (6') *Es ist notwendig, Ländern der Dritten Welt zu helfen* единствената номинална фраза в управляващото изречение е *es*, но тя не може да се коиндексира с PRO, защото е без собствена референция и има само структурна функция, което ще рече, че заема мястото на подлога, а това е подчиненото подложно изречение *Ländern der Dritten Welt zu helfen*. В такива случаи се говори за арбитражен контрол (нем. *arbiträre Kontrolle*), при който референциалните параметри на PRO-подлога на инфинитива могат да бъдат определени относително произволно, срв. за (6') запис в (10):

(10) Es ist notwendig [PRO_{arb} Ländern der Dritten Welt zu helfen].

В структурния финитен еквивалент на такива инфинитивни изречения най-често стои неопределеното местоимение *man* (вж примера под (6) ↑).

За да осъществяват субектен или обектен контрол, комплементиращите инфинитивни конструкции глаголи трябва да са носители на точно определени синтактични и семантични характеристики.

Субектноконтролна функция могат да поемат от една страна двувалентни глаголни предикати от логическия тип $P(x)$, където x е обект от пропозиционален тип. В семантичен план става въпрос за глаголи за *волеизявление* или за *волитивни* глаголи, с които се изразява *усилие, опит, намерение, желание, искане, надежда, възможност*³. От друга страна субектен референтен контрол върху подтиснатия подлог на инфинитива могат да реализират манипулативни транзитивни глаголи с характеристиката $P(x,y)$ в пасивните си варианти, срв. напр. за (11) коиндексацията в (11'):

(11) *Ich wurde gebeten, die Daten zu überprüfen.*

(11') Ich_i wurde gebeten [PRO_i die Daten zu überprüfen].

‘Бях помолен да проверя данните още веднъж.’

Ролята на обектноконтролна инстанция могат да играят глаголи с тричленна аргументна структура или тези, за които важи $P(x,y)$, където x е обект от номинален, а y от пропозиционален тип. Такива глаголи семантически се числят към класовете на *verba sentiendi* (активна перцепция), *verba efficiendi*, *verba cogitandi*, *verba voluntatis*, *verba iubendi*. Освен лични глаголи тук спадат също и *impersonalia* от имплицитно-личен тип (с допълнение от типа “експериментор”⁴), които в структури с инфинитивни подложни изречения предицират наличието на определени обстоятелства (възможност или необходимост) за някого (= допълнение в главното изречение), за да извърши денотираното от инфинитива действие, срв. напр. нем. *(es) geziemt*, *(es) ist möglich*, *erlaubt*, *lieber* и под.; ствн. *(iz) gilimhit*, *(iz) bitherbisôt*, *(iz) ist guot*, *erloubit/arlobit*, *bitherbi*; гот. *skuld(s) ist* ‘es ist erlaubt’, *gop*, *aglu*, *azitizo*, *rapizo*, *batizo ist*; стб. *тънѣ се*,

³ Вж. Денчева 1984: 149 сл.

⁴ Експерименторът е този, който изпитва съответното състояние или това е един вид “ергативен подлог”, срв. Бояджиев/Куцаров/Пенчев 1999: 601 сл.

izwoliť se, sľučiť se, bađetť, dobro, krasťno estť и под.; рус. *slučiť'sja, bűdet, horoűò, legkò, mòűno, trűdno, nűűno, nàdo* и под.).

Дотук оставаме с впечатлението, че комплементирането на инфинитивни изречения е единствено възможно при предикати в главното изречение със субектно- или обектноконтролни качества. В граматиката на съвременния немски език на Гьотце/Хес-Лютих (1999: 412) е направен опит под рубриката “инфинитивни изречения” (нем. “*Infinitivsätze*”) паралелно с инфинитивни изречения от вече представения тип да се оформи още една група, която включва такива инфинитивни синтагми, които при “един и същи подлог” нямат семантично-функционален еквивалент в *dass*-изречения. Такъв вид синтагма представлява според авторите не инфинитивно изречение, а “разширено инфинитивно допълнение” (нем. „*erweiterte Infinitivergänzung*“). Става въпрос за примери с инфинитивни комплементи от рода на следните:

(12) *Die Rechnung scheint zu stimmen.*

‘Сметката изглежда вярна.’

(13) *Die Brücke droht einzustürzen.*

‘Мостът заплашва да се срути.’

Дори от чисто интуитивна гледна точка това разграничение изглежда достатъчно основателно. Не става обаче ясно защо инфинитивното допълнение е “разширено”. От друга страна тук не може да става дума (както ще бъде показано) “за един и същ подлог” на матричен предикат и инфинитив в смисъл на лексикално необявен PRO-подлог на инфинитива с кореферентна NP в позицията на подлог в главната част на комплексното изречение. В този смисъл всякакви паралели с инфинитивните комплементи с подложно или обектно контролиран PRO-подлог, за които вече стана дума по-горе, е напълно неуместна. Ще се окаже освен това, че финитният *dass*-еквивалент в много случаи е възможен (т.е. реализиран в езика) и при тези инфинитивни синтагми.

В генеративния модел на теоретично разглеждане и описание изречения като (12), респ. (13) се разглеждат като получени на синтактичната повърхност в трансформационен процес от темпорализирани базови структури. За граматическия анализ на (12) например се предвижда базова структура, която трябва да изглежда като (14), срв.:

(14) *Es scheint, dass die Rechnung stimmt.*

Изречението в (14) представлява напълно коректна реализация и на синтактичната повърхност (в т. нар. *s(urface)*-структура), което обаче не е задължително условие за допускането на дълбинната финитна структура. Тъй като прочитът на глагола *scheinen* в изречението *Die Rechnung scheint zu stimmen* може да бъде единствено безличен (за разлика от *scheinen* в изречението *Die Sonne scheint*), то позицията на граматичния подлог може да бъде запълнена само от експлетивно *es*, т.е. от прономинален елемент без самостоятелен логически статус и семантично релевантна синтактическа функция, който има своя експликант в комплементирано финитно или инфинитивно изречение. В процеса на генериране на изречението *Die Rechnung scheint zu stimmen* финитният глагол *stimmt* губи своите темпорални характеристики, а подлогът на инфинитива *die Rechnung* – падежа си, срв. (15):

(15) *e scheint* [_{dass} [... *Rechnung zu stimmen*]].

Оттук до изречението *Die Rechnung scheint zu stimmen* остава процедурата елиминирание границата на подчиненото *dass*-изречение и преместване или повдигане

(нем. *Anhebung*) на подлога на инфинитива в семантично празната подложна позиция на комплементиращата структура, срв. запис в (16):

(16) Die Rechnung scheint [*e* zu stimmen].

По аналогичен начин може да бъде генерирано и изречението *Die Brücke droht einzustürzen*. Единствената разлика е, че в този случай финитната база не представлява същевременно и нормативно коректна езикова реализация, срв. (17):

(17) *Es droht, dass die Brücke einstürzt.

Това обаче не пречи да представим структурата, предхождаща запис на *s*-структурата (виж. (19)), по начин като в (18):

(18) *e* droht [_{dass} [... Haus einzustürzen]].

Субектната позиция на *drohen* в главното изречение е семантично незапълнена, което позволява повдигането на подлога на инфинитива в тази позиция, срв. (19):

(19) Das Haus droht [*e* einzustürzen].

Глаголи от типа на немските *scheinen* и *drohen* (след малко ще бъдат приведени и други с подобно синтактично поведение) са семантично неспособни да имат в конституираното от тях изречение референциален номинален подлог. Те са безподложни или логически едноместни предикати с генериран в обектната (вътрешна) позиция пропозиционален аргумент или в логически запис имаме $P(x)$. В подложната граматична позиция на т. нар. “повдигащи” глаголи (нем. *Anhebungsverben*) е кодиран единствено подлогът на инфинитива въпреки съгласуването му по лице и число с предиката на управляващото изречение. Също така и в примера от латински, приведен под (20)

(20) *Homerus caecus fuisse dicitur*.

‘Говори се/твърди се, че Омир е бил сляп’,

е налице конгруентност по лице и число между граматическия подлог на изречението и предикатът *dicere*, тук в пасивен вариант. Но както е известно, пасивът абсорбира тематичната роля на външния аргумент. Глаголът с пасивна морфология по начало не може да установи семантична връзка с подлога на изречението матрица. Освен това субкатегоризиращите обект пропозиция транзитивни глаголи в пасивен прочит като *dicere* в (20) конституират изречения при допълнителни рестрикции. Те въобще не допускат референциални номинални фрази в синтактичната си субектна позиция, тъй като техният обект при активна форма на изречението има пропозиционален характер.

Когато става въпрос за съгласуване между граматическия подлог на изречението и повдигащи предикати като немските безлични *scheinen*, *drohen* или латинския пасивен *dicere*, не е безинтересно да се обърне внимание на факта, че например в български глаголът *изглеждам* в безличната си употреба като повдигащ глагол в изречения: *Той изглежда няма да дойде днес; Те изглежда няма да дойдат днес*, не предявява съгласувателни претенции към синтактичния подлог на изречението. Тук особено добре личи липсата на логико-семантична връзка между управляващ предикат и номинал в синтактичната подложна позиция на конституираното от него изречение.

Като *scheinen* и *drohen* синтактически се държат в немски глаголи като *sollen*, *müssen*, *dürfen*, *können* (в епистемични и в циркумстанциални прочити като ‘позволено е’; ‘възможно е’), срв. напр. поведението на *sollen* в (21) и (22):

(21) *Du sollst zum Direktor gehen.*

‘Ти трябва да отидеш при директора.’

(22) *Homer soll blind gewesen sein.*

‘Твърди се/казват, че Омир е бил слеп.’

В прономинала *du* в (21) е изразен подлогът на *gehen*, а не на *sollen* (тук обозначаващ “необходимост”, т.е. в циркумстанциален прочит). Във валентния план на *sollen* е предвиден само един пропозиционален обектен аргумент. Синтактичната субектна позиция на изречението матрица не може да бъде заета от референциална NP и е семантично празна. В тази позиция е придвижена подложната NP на комплементираното инфинитивно изречение (изразяването на вътрешния аргумент на *sollen* във формата на финитно изречение не представлява коректна реализация в немски).

Тъй като в (22) прочитът на *sollen* е евиденциален, с което съдържанието на комплементираното инфинитивно изречение е маркирано от говорещия като чуждо твърдение, номиналната фраза *Homer* не може да бъде тълкувана като логико-семантичен подлог на *sollen*. Заложеният в предикатно-аргументната структура на *sollen* вътрешен аргумент може да е само от типа изречение, което означава, че в субектната позиция на *sollen* в този прочит отново не може да стои NP от референциален тип.

Абсолютно аналогично е поведението на българския безличен предикат *трябва* (в циркумстанциални и епистемични прочити⁵), срв. (23) и (24):

(23) *Tu трябва да отидеш при директора.*

(24) *Te трябва да са били слепи.*

В номиналните фрази *tu* в (23) и Омир в (24) е изразен единствено подлогът на комплементираните изречения. За разлика от немски в български липсва съгласуване в синтактичната група на предиката и подлога.

В латинската граматика в изречения като приведеното в (20) се говори за конструкцията *nominativus cum infinitivo*. Може би поради застъпването от Грим (1898²: 142 сл.) становище относно композиционното устройство на *nci*-конструкцията в готски и немски като съчетание от предикативно име в номинатив и инфинитив на глаголите *sein*, *werden* и *bleiben*, на което се опират редица изследвания след това, и до днес се смята, че в немски не се е развила такава конструкция. За Грим индициращият подлога на инфинитива елемент в изречението

(25) *Er soll der König sein*

‘Той трябва да е кралят’

е предикативната именна част в номинатив *der König* и *nci*-синтагмата се отъждествява с *der König sein*. С пълно право Шоман (1869: 238) отбелязва, че това не е *nominativus cum infinitivo* като познатия ни от латинския (вж примера в (20)), но той смята също така, че в немския тази конструкция въобще не е възможна. В (25) обаче е налице инфинитивно изречение с лексикално присъстващ подлог в номинатив. То е конституирано от номинала *er* и копулативно-именния предикат *der König sein*. Този тип *nci*-конструкции не са били забелязани обаче нито в готски⁶, нито в по-ранни развойни степени на

⁵ На бълг. *трябва* в циркумстанциални прочити съответстват в нем. *sollen* или *müssen*, а в епистемични – само *müssen*.

⁶ В посветеното си на употребата на инфинитивни изречения с явен подлог в готския превод на Библията изследване (вж Денчева 2007: 315 сл.) регистрирах за пръв път (и то масивно) присъствие на конструкцията *nominativus cum infinitivo* в готски – 31 случая. Тя застъпва на 13 места гр. *nci*-конструкции след *ἀρεῖλω* ‘трябва, длъжен съм’ (в гот. предаден чрез *skulan*), *ἔχω ἀνάγκην* ‘трябва, нужно е’ (в гот.

немския. В съвременния немски език глаголи като *scheinen, drohen; sollen, müssen, dürfen, können* (последният в епистемични и в циркумстанциални прочити като ‘позволено е’; ‘възможно е’) получиха описание като “повдигащи” предикати⁷, но все още не е направена връзката с познатите ни от граматиката на класическите езици *nci*-глаголи.

В латински⁸ се смята (както впрочем в старогръцки⁹ и в старобългарски¹⁰), че конструкцията *nominativus cum infinitivo* е възникнала при глаголи, управляващи т. нар. конструкция *accusativus cum infinitivo*. Това в латинския са някои *verba dicendi, iubendi* и *sentienti* (напр. *dicor, existimor, putor, iudicor; iubeor, vetor, prohibeor; videor* и под.), за които ще стане дума и по-долу във връзка с управляващите *aci*-конструкции *ЕСМ*-глаголи. При формулирането на *aci*-регента в пасив (вж (20)) акузативният подлог на *aci*-съчетанието заема субектната позиция на главното изречение и бива трансформиран в номинатив. Тематично свързаната с инфинитива номинална фраза успешно симулира синтактичното поведение на подлог в матрицата, защото между тази фраза и пасивния *verbum regens* се осъществява съгласуване по лице и число, ето защо *nci*-конструкцията се нарича още и „лична“ *aci*-конструкция.

С една дума, ако дефинираме конструкцията *nominativus cum infinitivo* като съчетание от номинативно име подлог в главното изречение и инфинитив, то всички приведени под (12)-(25) изречения съдържат *nci*-конструкции. В същото време вече знаем, че предикатите, които комплементират такива инфинитивни синтагми имат логическата характеристика $P(x)$ или са логически едноместни, като x не е номинален, а пропозиционален аргумент. Само при определена група глаголи в латински¹¹ от семантичните класове на *verba dicendi, iubendi* и *sentienti* важи $P(x,y)$. При тях y отново е аргумент от типа изречение и те задължително са в пасивен вариант, в който случай придобиват характера на едноместни предикати. За всички тези предикати е характерно, че те притежават свойството да елиминират границата на подчинената базова финитна структура и да повдигат подлога на загубилия финитните си белези предикат в референциално празната си (или освободена при трансформацията в пасив) подложна позиция и по този начин да му отдават падеж – номинатив. При повдигащите предикати принципно е налице и съгласуване с граматическия подлог по лице и число. В този смисъл може да се каже, че отдавайки на номинала, преместен в позицията на подлога, падежа на подлога (номинатив), те го припознават като конститутивен елемент на главното изречение, въпреки че не могат да осъществят семантичен контакт с него.

Освен дискутираните до тук контролни и повдигащи глаголи за описанието и класификацията на глаголните предикати, комплементиращи инфинитивни изречения, е

предаден чрез *haurban*), *εὐκολότερόν ἐστιν* ‘по-лесно е’ (в гот. предаден чрез *azetizo ist*), *ἰσχύω* и *δύναμαι* в прочити, в които те представляват едноместни предикати, описващи модалността на възможността като отношение между две пропозиции (в гот. предадени чрез *maht(s) ist*). На 18 места в готски бяха документирани *nci*-конструкции, които описателно предават гр. *aci*-конструкции след *δεῖ* ‘трябва, необходимо е’ (в гот. предаден чрез *skulan* и *skuld(s) ist*), а това ще рече, че *nci*-съчетанието е употребено в готски без формално-структурен повод от страна на гръцкия оригинал.

⁷ Срв. напр. Кис 1995, Аксел 2001, Райс 2001.

⁸ Срв. Хофман/Шантир 1965: 363 сл.; Гандева и др. 1975: 343 сл.

⁹ Срв. Кюнер 1904: 26 сл.; Швайцер/Дебрунер 1975: 372 сл.; Милев/Михайлов 1957: 300 сл.

¹⁰ Срв. Хадерка 1964, 530; Пацнерова 1964.

¹¹ В старогръцкия прототип на готския превод на Библията този тип *nci*-синтагми не беше регистриран (вж. Денчева 2007: 238). Оказа се, че *nci*-съчетанието при медиопасивни матрични предикати представлява пасивирана инфинитивна структура с PRO-подлог, чиято референция се определя от агенс-подлога на главното изречение (вж. пак там, с. 225 сл.).

необходимо да бъде представена още една група глаголи. За тези глаголи в немски е характерно, че те приобщават инфинитивната синтаagma без *zu*, пред инфинитива като напр. в (26):

(26) *Er lässt den Kaffee (von mir) holen.*

‘Той ме кара/накарва да донеса кафето.’

Номиналната фраза *den Kaffee* е оформена във винителен падеж и е разположена в синтактичката позиция на прякото допълнение на главното изречение, срв. (27):

(27) *Er lässt mich den Kaffee holen.*

‘Той ме кара/накарва да донеса кафето.’

За разлика от примера в (27), където прономиналът *mich* действително декодира заложен във валентния план на глагола *lassen* обект, който поради кореферентност с подтиснатия подлог (PRO) на инфинитива *holen* контролира или е носител и на неговите референциални характеристики (т. е. *mich* = *ich*, срв. *Ich hole den Kaffee*), то номиналът *den Kaffee* в (26) не може да получи логико-семантична интерпретация като селегиран от *lassen* вътрешен аргумент. Той в логически план представлява вътрешен аргумент на инфинитива *holen* (срв. *den Kaffee holen*). Имаме проблем обаче да определим фразата *den Kaffee* като морфологически оформена под рекционния диктат на *holen*, защото *holen* очевидно е в пасивен прочит, за което въпреки формалната липса на пасивна морфология недвусмислено свидетелства предложната фраза *von mir*, срв. *Der Kaffee wird von mir geholt*.

В базирания на Чомски (1984³) генеративен теоретичен модел в случаи като немския *lassen* в (26) говорим за глаголи, които притежават качеството да отдават падежа на прякото допълнение (акузатив) на подлога на вградена инфинитивна структура “по изключение” “отвън”, или за т. нар. *ЕСМ*-глаголи (англ. *Exceptional-case-marking-Verbs*)¹². В граматиката на класическите езици латински и гръцки това са глаголите, управляващи конструкцията *accusativus cum infinitivo*. Матричният предикат може да упражни *exceptional-case-marking* при определени условия. За *aci*- или *ЕСМ*-глаголите са валидни следните изисквания: Те трябва да са транзитивни (за разлика от повдигащите или *nci*-предикати). Субкатегоризираният аргумент трябва да е от типа изречение. Освен това те трябва да могат да елиминират границата на подчиненото финитно изречение в дълбинната структура. При тези условия матричният предикат може да отдаде падежа на прякото допълнение на подлога на инфинитива, без да е зададен номинален вътрешен аргумент в логико-семантичната му структура. Синтактичките свойства на *aci*- или *ЕСМ*-глаголите са следствие от техните лексикални свойства. Тези глаголи спадат най-вече към семантичните класове на *verba dicendi*, *sentiendi*, *efficiendi*, *voluntatis*. В класическите езици латински и гръцки те могат да бъдат и безлични предикати, изразяващи *необходимост*, *позволение*, *възможност*.

Като имаме предвид, че в приведения под (26) пример подлогът на пасивния инфинитив *holen* е логически предвиден като пряко допълнение в активния му прочит, можем да запишем рекционните отношения в изходния момент като в (28)

без рекция

¹² Срв. дискусията при Щехов/Щернфелд 988: 183 сл.; Гревендорф 1991²: 152 сл.; Зухсланд 1987 а,б; Вегенер 1990.

┌─── xxx ──┐
          ▼
(28) Er lässt [_{class} [... Kaffee geholt werden]],

а след елиминиране на границата на подчиненото изречение и осъществяване на *exceptional-case-marking* като в (29):

(29) Er lässt [den Kaffee geholt werden].
          └───▲
          рекция

При съвпадение на подлога на матричния глагол с този на транзитивни глаголи в комплементирани пасивни структури експлицитният подлог на инфинитива е *sich*, срв. (30):

(30) *Hans ließ seinen Freund/ihn/sich von uns besuchen*

‘Ханс ни накара да посетим неговия приятел/него/да го посетим’,
въпреки че не би трябвало явният подлог на инфинитива да може да се анафоризира. Приема се, че анафората няма собствена референтност и е коиндицирана с предходен елемент (антецедент), а явният подлог на инфинитива по принцип няма кореферент в надредната структура. Очевидно е, че в (30) не става въпрос за рефлексивиране на подлог, както напр. в (31), (32) или (33):

(31) *Ich sehe ihn sich rasieren.*

‘Виждам го да се бръсне.’

(32) *Er leugnet, sich mit ihm getroffen zu haben.*

‘Той отрича да се е срещал с него.’

(33) *Robert weigerte sich, die Stadt zu betreten.*

‘Роберт отказваше да влезе в града.’

При коиндексирането получаваме следните записи:

(31') *Ich sehe ihn_j [_s PRO_j sich_j rasieren].*

(32') *Er_i leugnet [_s PRO_i sich_i mit ihm getroffen zu haben].*

(33') *Robert_i weigerte sich_i [_s PRO_i die Stadt zu betreten]*

Тъй като в (31) обектната NP *ihn* в изречението матрица определя референтността на изпуснатия подлог на инфинитивния комплемент, тя е антецедент на рефлексива *sich* чрез PRO, срв. (31').

Записът на референтните отношения в (32') показва, че в (32) става въпрос за субектно-контролиран възвратен инфинитив. Кандидатът за антецедент на *sich* е посредством PRO отново матричната субектна фраза *er*.

В (33) става въпрос не за рефлексивен инфинитивен комплемент, а за рефлексивна матрица. В този случай рефлексиваната обектна NP в главното изречение гарантира референтността на лексикално подтиснатата субектна NP чрез подлога на управляващата структура *Robert*, така че за PRO-подлога на инфинитива важи непряк субектен контрол¹³.

В (30) *sich* не се съотнася с PRO, както в (31) и (32), а представлява подлога на инфинитивния глагол в пасив (съответстващ на логическото му допълнение в активен прочит).

¹³ Бех (1983: 196) допуска за глаголи с рефлексив и инфинитивен комплемент освен коефициента A' : N'' (съответно D' : N'') също и N' : N'', тъй като A' (съответно D') е рефлексив и представлява N'.

Когато е подчинена пасивна синтагма с интранзитивен глагол като напр. в (34):

(34) *Er lässt seinem Freund/ihm/sich von Paul helfen*

‘Той кара Паул да помогне на приятеля му/на него/ да му помогне’,

подлогът в пасивното базово изречение може да бъде само експлетивно *es* и той задължително подлежи на елиминиране на повърхността, срв. (35) като база за (34):

(35) *Er lässt* [_{dass} [*es wird seinem Freund/ihm von Paul geholfen*]].

Освен *aci*-глаголите *ЕСМ*-свойства проявяват и глаголите, които комплементират т. нар. конструкция *dativus cum infinitivo*. Конструкцията от инфинитив и име в датив, което симулира непряко допълнение към *verbum regens*, но в логико-семантичен план декодира само подлога на комплементирания инфинитив, е присъща на славянските езици. Със сигурност тя е документирана в старобългарските извори от началото на писменото им засвидетелстване, срв. примерите (36) и (37):

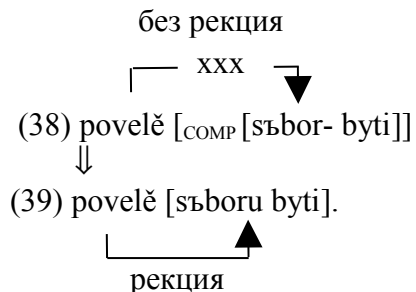
(36) *povelě sьboru byti* (цит. по Вондрак 1908: 366)

‘нареди, съборът да се състои’

(37) *Ne dobro jestь mnogotь bogotь byti* (цит. пак там, 367)

‘не е добре, че съществуват много богове’.

Дателните номинали *sьboru* в (36) и *bogotь* в (37) не могат да получат интерпретация като непряко допълнение в надредното изречение. Тези фрази денотират само субекта на инфинитивното изречение. Водещите конструкция предикати или предикативно-копулативни изрази *povelěti* и *dobro jestь* разкриват две свободни валенции. Конституираните от тези предикати изречения са синтактично двучленни $P(x)$. Субкатегоризираният от тях вътрешен аргумент е от категорията “изречение”. Дателната номинална фраза в (36) и (37) се държи само привидно като конституент на матричната структура. Тя носи морфологическата характеристика (датив) на непряко допълнение, но не може да получи логическа интерпретация като непряко допълнение. Морфологическото оформление на тази NP в датив зависи от лексемно-специфичните особености на регента. Той по принцип е в състояние да селектира такъв аргумент (адресат), който на синтактичната повърхност да функционира като непряко допълнение в датив. Това е причината за това, управляващият конструкция глагол да възприеме субектната фраза на комплементираното инфинитивно изречение като собствен конституент и “по изключение” да му припише падеж, дателния, упражнявайки рекция “отвън”, т. е. върху субектното име се осъществява процедурата *exceptional case marking* (ЕСМ). *Dci*-глаголите трябва да отговарят на следните изисквания: 1. да селектират аргумент пропозиция, 2. да могат да елиминират границата на подчиненото изречение и 3. да притежават идиосинкретичния признак [отнесеност към адресат]. Последното обстоятелство ги прави в известен смисъл слепи за номинални фрази, които се появяват в рекционния им обхват и не декодират собствени аргументни места. Описаните рекционни отношения могат да бъдат представени по следния начин:

В старобългарските писмени паметници конструкцията *dativus cum infinitivo* е документирана след глаголни изрази, които спадат към следните семантични класове: *verba dicendi*, *verba sentiendi*, *verba voluntatis*. *dativus cum infinitivo* присъства и в употребата на *verba impersonalia* като: *тънитъ се, izwolitъ се, сълуčitъ се, бѣдетъ; dobro, krasъno, taibъno estъ* и под.

Прави впечатление, че глаголите, които управляват конструкциите *accusativus cum infinitivo* и *dativus cum infinitivo* са от един и същи семантичен тип. За разлика от *aci-*глаголите, които са транзитивни, *dci-*глаголите по отношение на същия признак са с отрицателен знак.

Обобщение

От направеното изложение става ясно, че комплементирането на инфинитивни изречения е свързано с наличието на определени условия, които се гарантират от синтактичските характеристики и поведение на вербалните регенти в надредното изречение или изречението матрица. Тези предикати трябва да са в състояние

- или да осигурят референтността на фонетично елиминирания подлог на инфинитива чрез аргументи, зададени в собствения им валентен план,
- или пък да допуснат поради специалните си лексемни качества предвидения във валентната рамка на инфинитива подлог да се появи в техния реакционен обхват и да заеме синтактичската субектна или обектна позиция в конституираната от тях матрична структура.

В първия случай възникват контролни отношения между управляващата и подчинената структура или става въпрос за глаголни предикати с *контролни* свойства или за *контролни* глаголи. В зависимост от синтактичската роля на контролиращата номинална инстанция в изречението матрица тези глаголи се подразделят на

- субектноконтролни глаголи и
- обектноконтролни глаголи.

Субектноконтролните глаголи имат логическата характеристика $P(x)$. Селегираният от предиката вътрешен аргумент x функционира на синтактичската повърхност на изречението като обект от типа “изречение”. За семантиката на тези глаголи е характерно присъствието на волитивен елемент или това са глаголи за *волеизявление* (служат за изразяване на *усилие, опит, намерение, желание, искане, надежда, възможност*). Субектноконтролни свойства могат да придобият и транзитивни глаголи (следователно $P(x,y)$) с манипулативна семантика в пасивния си прочит. В пасив те конституират синтактически двучленни структури от подлог и предикат и могат да контролират “изтрития” подлог на инфинитива чрез граматическия си подлог, който логически представлява прякото им допълнение.

Обектноконтролните глаголи са тривалентни или в логически запис $P(x,y)$, където x е обект от номинален, а y от пропозиционален тип. Тези глаголи спадат към семантичските класове на *verba sentiendi* (активна перцепция), *efficiendi*, *cogitandi*, *voluntatis*, *iubendi*. Обектноконтролни качества имат и някои *verba impersonalia* с допълнение от типа “експериментор”, които в структури с инфинитивни компленти обозначават възможност или необходимост за извършване на назованото от инфинитива действие.

Във втория случай синтактичката субектна или обектна позиция на предикатите регенти в надредното изречение е заета от номинал, който не декодира техни собствени аргументи, а единствено външния аргумент (подлога) на инфинитивния комплемент. Ако такъв номинал заема позицията на подлога в изречението матрица, става въпрос за глаголни предикати с *повдигащи* свойства или за *повдигащи* (също *nci-*) глаголи. В случай, че синтактично чуждата номинална фраза е настанена в обектната позиция на глаголните регенти, то те имат *exceptional case marking* свойства или са *ЕСМ*-глаголи (също *aci-* или *dci-* глаголи).

Повдигащите или *nci-* глаголи глаголи по принцип представляват логически едноместни предикати с вътрешен пропозиционален аргумент, т. е. $P(x)$. Спецификата им се определя от това, че те семантически са неспособни да имат номинален подлог със собствена референция, т. е. при тях синтактичката подложна позиция е референциално празна. Номиналът, който заема позицията на подлога в конституираните от повдигащи глаголи изречения, декодира единствено подлога на инфинитива. Такива глаголи са напр. в немски *scheinen, drohen; sollen, müssen, dürfen, können* (последният в прочити като ‘позволено е’; ‘възможно е’). Като повдигащи или *nci-* предикати могат да функционират и транзитивни глаголи с характеристиката $P(x,y)$, където y е пропозиционален аргумент. За да придобият повдигащите свойства на безподложните едноместни предикати те задължително трябва да са в пасивен вариант. Такива са познатите ни от латински представители на семантичните класове на *verba dicendi, iubendi* и *sentiendi* като *dicor, existimor, putor, iudicor; iubeor, vetor, prohibeor; videor* и др.

Обикновено между логично свързания с инфинитива субектен номинал и повдигащия предикат на управляващото изречение се осъществява съгласуване по лице и число. Следователно за повдигащите предикати е характерно, че елиминирайки границата с подчинения комплемент и упражнявайки рекция върху номинала, изведен от позицията на подлога в подчинената в позицията на подлога в управляващата структура, те синтактически му дават статуса на конститутивен елемент на главното изречение, въпреки че не могат да се свържат семантически с него.

Глаголните предикати с *exceptional case marking* свойства или *ЕСМ*-глаголите са по принцип глаголи, които могат да селегират както номинален, така и пропозиционален аргумент. На синтактичката повърхност на изречението номиналният аргумент се денотира от прякото или непряко допълнение, така че за идиосинкретичните особености на регентите е характерен съответно признакът [транзитивност] или [отнесеност към адресат]. Тези глаголи упражняват *exceptional case marking*, когато за предикатно-аргументната им структура важи логическият запис $P(x)$ и субкатегоризираният аргумент x е от типа изречение. Подобно на *повдигащите* или *nci-* глаголи глаголи и *ЕСМ*-глаголите могат в този случай да елиминират границата на подчиненото финитно изречение в дълбинната структура и да отдадат падежа на прякото или непряко допълнение на подлога на инфинитива, без да е зададен номинален вътрешен аргумент в конкретния им логико-семантичен прочит. Следователно и *ЕСМ*-глаголите възприемат субектната фраза на комплементираното инфинитивно изречение като собствен конституент и “по изключение” ѝ приписват падеж (винителен или дателен), като упражняват рекция “отвън”.

Според морфологическото оформление на подлога на инфинитивния комплемент *ЕСМ*-глаголите могат да бъдат подразделени на *aci-* и на *dci-* глаголи. При *aci-* глаголите субектната фраза на комплементираното инфинитивно изречение е оформена в падежа

на прякото допълнение – акузатив. *Dci*-глаголите отдават на подлога на инфинитива падежа на непрякото допълнение – дателния.

Глаголите с *ЕСМ*-свойства се отнасят най-вече към семантичните класове на *verba dicendi, sentiendi, efficiendi* и *voluntatis*. Те могат да бъдат и безлични предикати, изразяващи *необходимост, позволение, възможност*.

Възможността да се приобщават инфинитивни изречения, при които не е необходимо подлогът на инфинитива да бъде референциално контролиран от допълнението в главното изречение, е осмислена в различните (групи) сродни езици по типологично идентичен начин. И при *aci*- и при *dci*-глаголите субектната фраза на инфинитива е морфологически маскирана като обектна фраза в изречението матрица, с тази разлика, че при *aci*-глаголите става въпрос за прякото допълнение и глаголите са транзитивно-позитивни, а при *dci*-глаголите – за непрякото допълнение и глаголите по същия признак са с отрицателен знак. В отделните езици е направен избор между двете възможности, залегнали в езиковата система, глаголните регенти (при определени условия) да отдават падежа или на прякото допълнение или на непрякото допълнение на номиналната субектна фраза на инфинитивния комплемент.

В схематичен вид от синтактическа гледна точка класификацията на глаголните предикати, които комплементират инфинитивни синтагми, може да се представи по следния начин:

1. Глаголни предикати с *контролни* свойства или *контролни* глаголи
  - а) субектноконтролни глаголи
  - б) обектноконтролни глаголи
2. Глаголни предикати с *повдигащи* свойства или *повдигащи* (също *pci*-) глаголи
3. Глаголни предикати с *exceptional case marking* свойства или *ЕСМ*- глаголи
  - а) *aci*-глаголи
  - б) *dci*-глаголи

Б и б л и о г р а ф и я

- Аксел 2001: K. A x e l. Althochdeutsche Modalverben als Anhebungsverben. – *Modalität und Modalverben im Deutschen*. Hrsg. von R. Müller, M. Reis. [Linguistische Berichte, Sonderheft 9] Helmut Buske Verlag, Hamburg, 2001, 37-60.
- Бех 1983: G. В e s h. *Studien über das deutsche Verbum infinitum*. 2., unveränd. Aufl. [Linguistische Arbeiten 139] Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1983.
- Бояджиев, Куцаров, Пенчев 1999: Т. Б о я д ж и е в, И. К у ц а р о в, Й. П е н ч е в. *Съвременен български език. Фонетика, лексикология, словообразуване, морфология, синтаксис*. Издателска къща “Петър Берон”, София, 1999.
- Вондрак 1908: W. V o n d r á k. *Vergleichende Slavische Grammatik*. Bd. 2: Formenlehre und Syntax. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1908.
- Вегенер 1990: H. W e g e n e r. Elemente in der Dependenzgrammatik und in der Rektions- und Bindungstheorie. Die Verwendung der Kasus im Deutschen. – *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 18, 1990, 150-184.
- Гандева и др. 1975: Р. Г а н д е в а и др. *Латинска граматика*. Наука и изкуство, София, 1975.
- Гревендорф 1999: G. G r e w e n d o r f. *Aspekte der deutschen Syntax. Eine Rektions-Bindungs-Analyse*. [Studien zur deutschen Grammatik 33] Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1999.
- Грим 1893: J. G r i m m. *Deutsche Grammatik*. Bd. 1. 2. Ausgabe, neuer vermehrter Abdruck, besorgt von W. Scherer. Druck und Verlag von C. Bertelsmann, Gütersloh, 1893.
- Гьотце, Хес-Лютих 1999: L. G ö t z e, E. W. B. H e s s - L ü t t i c h. *Grammatik der deutschen Sprache. Sprachsystem und Sprachgebrauch*. Bertelsmann Lexikon Verlag, München, 1999.

- Денчева 1984: E. D e n t s c h e w a. *Zum Infinitivgebrauch in der althochdeutschen Tatian-Übersetzung. Versuch einer Darstellung der Finalität des Infinitiv-Komplements*. Diss. Leipzig, 1984.
- Денчева 2007: E. D e n t s c h e w a. *Infinitivische Sätze mit explizitem Subjekt in der Bibelübersetzung (Neues Testament) von Wulfila. Ein Versuch gotisches Idiom vor dem Hintergrund übersetzungstechnischer Entscheidungen abzugrenzen und zu charakterisieren*. Universitätsverlag „St. Kliment Ochridski“, Sofia, 2007.
- Драйер, Шмит 1996: H. D r e y e r, R. S c h m i t t. *Lehr- und Übungsbuch der deutschen Grammatik*. Neubearbeitung. Verlag für Deutsch, Ismaning/München, 1996.
- Зуксланд 1987a: P. S u c h s l a n d. Zum Acl und zu verwandten Konstruktionen im Deutschen. – *Deutsch als Fremdsprache* 6, Jg. 24, 1987, 321-329.
- Зуксланд 1987b: P. S u c h s l a n d. Zu Syntax und Semantik von *lassen*. – *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 40/5, 1987, 652-667.
- Кис 1995: T. K i s s. *Infinitive Komplementation. Neue Studien zum deutschen Verbum infinitum*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1995.
- Кюнер 1904: R. К ü h n e r. *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache*. Bd. 2: Satzlehre. Hannover/Leipzig, 1904.
- Милев, Михайлов 1957: Ал. М и л е в, Г. М и х а й л о в. *Старогръцка граматика*. Издателство Наука и изкуство, София, 1957.
- Пацнерова 1964: Л. П а ц н е р о в а. Синтаксис инфинитива в старославянских евангельских кодексах с точки зрения техники перевода. – *Slavia* 33, 4. Praha, 1964, 534-557.
- Райс 2001: M. R e i s. Bilden Modalverben im Deutschen eine syntaktische Klasse? – *Modalität und Modalverben im Deutschen*. Hrsg. von R. Müller, M. Reis. [Linguistische Berichte, Sonderheft 9] Helmut Buske Verlag, Hamburg, 2001.
- Хадерка 1964: К. Х а д е р к а. Сочетания субъекта, связанного с инфинитивом, в старославянских и церковнославянских памятниках. – *Slavia* 33, 4. Praha, 1964, 505-533.
- Хофман, Шантур 1965: J. H o f m a n n, A. S z a n t y r. *Lateinische Syntax und Stilistik*. Neubearb. von A. Szantyr. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1965.
- Чомски 1984: N. C h o m s k y. *Lectures on Government and Binding. The Pisa Lectures*. 3. revised edition. [Studies in generative Grammar 9] Foris Publikations, Dordrecht, 1984.
- Шоман 1869: G. F. S c h ö m a n n. Zur Lehre vom Infinitiv. – *Jahrbücher für class. Philologie*, Jg. 15. [Jahn's Jahrbücher für Philologie und Paedagogik Bd. 99] Leipzig, 1869, 209-239.
- Швайцер, Дебрунер 1975: E. S c h w y z e r, A. D e b r u n n e r. *Griechische Grammatik auf der Grundlage von Karl Brugmanns griechischer Grammatik*. Bd. 2: Syntax und syntaktische Stilistik. 4. Aufl., vervollständigt und bearb. von A. Debrunner. München, 1975.
- Щехов фон, Щернфелд 1988: A. S t e c h o w v o n, W. S t e r n e f e l d. *Bausteine syntaktischen Wissens. Ein Lehrbuch der generativen Grammatik*. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1988.